

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

Vem var författaren till Gluckartiklarna i Stockholms Postens första årgångar?

I sin nya bok *Kellgren Skalden och Kulturkämpen* (Sthlm 1965) har prof. Sverker Ek på flera ställen berört frågan om författarskapet av de anonyma Gluckartiklarna i Stockholms Postens första årgångar och härvid upprepat sitt och andra forskares tidigare antagande, att Kellgren skulle vara deras upphovsman. I sin framställning av problemet har prof. Ek inte ansett det nödvändigt att diskutera eller ens omnämna de undersökningar över samma ämne, som jag för flera år sedan publicerade i *Svensk Tidskrift för Musikforskning*¹ och där jag tror mig ha visat, att det inte var Kellgren, utan den tyske musikern, musikestetikern och musikskriftställaren Joseph Martin Kraus, som hade författat dessa artiklar. Vetenskapliga motsättningar löses inte genom förbigående av andras forskningsresultat, utan genom ett avvägande av de olika ståndpunkternas beviskraft. Jag framlägger här en sammanfattning av mina synpunkter och tar samtidigt ställning till Eks nya yttranden i denna fråga.

När den allt annat än lätta uppgiften att teckna en historiskt riktig bild av den gustavianska kulturdebattens förlopp f. f. g. togs upp till behandling av Lamm,² skedde det med den särskilda målsättningen att leta fram Kellgrens bidrag i Stockholms Posten. Det är nu — femtio år senare — ingalunda oväsentligt att i detta sammanhang påpeka, att det var en kanske nödvändig, men i alla fall mycket ensidig utgångspunkt. Bedömningstendensen i Lamms banbrytande arbete måste ovillkorligen på något sätt ha påverkats av att han bara var intresserad av Kellgrens insatser men inte det minsta av eventuella andra medarbetares bidrag. Lamm har själv varnat för den överhängande faran att tillskriva skalden de mest upplysande och intresseväckande artiklarna. Men han har inte alltid lyckats undvika denna fara. Attribueringen av Gluckartiklarna till Kellgren går tillbaka till honom. Sylwan och Ek, som upptog dem i Kellgrens samlade verk (SFSV), följde sedan i hans fotspår.

Även andra metodiska åtgärder som företagits har lagt hinder i vägen för en objektiv bedömning av Gluckartiklarna. Kellgrenforskarna betraktade dem nämligen från början som självklara vittnesmål om en blivande operalibrettists intresse för ämnet, dvs. som »litterära dokument». Man observerade inte, att de tillhör kategorin »musikartiklar», en kategori som bildar en mycket utpräglad grupp för sig inom ramen för den gustavianska kulturdebatten. Man isolerade

¹ *Svensk Tidskrift för Musikforskning* (förkort. *STM*) 1956, s. 50–78 *Den gustavianska kulturdebattens Gluck-propaganda*; *STM* 1958, s. 61–134 *Den anonyma musikestetiska debatten i Stockholms Posten 1779–1780*;

STM 1960, s. 113–130 *Gustaviansk musikdebatt, en utredning och replik*.

² Martin Lamm, *Kellgrens journalistiska verksamhet i Stockholms Posten, Samlaren* 34, 1913.

de få musikartiklarna om Gluck från de övriga, för vilka man på Kellgrens vägnar inte hyste något intresse. Inte heller tog man hänsyn till att de uppenbarligen står i ett nära estetiskt och polemiskt samband med dessa. Att Kellgrensforskningen överhuvudtaget kunde tillskriva en skald så fackmässigt kompetenta musikyttanden som Gluckartiklarna måste anses vara, har säkerligen berott dels på den starka överskattningen av Kellgrens musikaliska anlag och insikter — en punkt som jag tidigare utförligt har tagit ställning till —,³ dels på den nämnda omständigheten, att andra författare uteslöts i Lammns första grundläggande attribueringsaktion. Man frestas att fråga sig varför Lamm aldrig kom på den tanken, att det fanns en annan författare i omedelbart räckhåll, som utan tvivel ägde bättre förutsättningar att komma ifråga som författare till Gluckartiklarna, nämligen J. M. Kraus, som hade anlant till Sverige 1778 och som var en i europeisk musiktradition skolad yrkesmusiker, därtill en entusiastisk Gluckanhängare och en spirituellt och stridslysten musikskriftställare. Kanske har Lamm uteslutit denna möjlighet på grund av att Kraus var tysk och vid denna tid knappast talade en felfri svenska?⁴ I så fall har han inte tagit med i beräkningen att hans artiklar mycket väl kunde ha blivit översatta. Det är egentligen en tanke, som måste ligga nära för var och en, som gör sig förtrogen med St. P:s innehåll och lägger märke till de talrika översättningar från främmande språk som dagligen infördes, översättningar från engelska, franska, tyska böcker och tidskrifter, och vilka ingalunda alltid var försedda med uppgifter om varifrån materialet hade hämtats. Varför skulle under sådana förhållanden inte lika väl upplysningsartiklar ha blivit översatta och införda av en väl orienterad tysk musiker, som hade kommit till Sverige för att göra sig gällande?

Att Kraus faktiskt har medarbetat i St. P., är genom vittnesbörd av hans vän Hallardt betygat beträffande den stora polemiken »Svar på briefwet angående Herr Noëlli» (St. P. 1779, nr 281).⁵ Att detta skarpa angrepp på svenska musikförhållanden inte utgjorde hans enda bidrag till musikdebatten, kan visas bl. a. genom överensstämmelser i tankegångar och uttryckssätt mellan vissa artiklar i St. P. och hans kända satiriska ungdomsskrift »Etwas von und über Musik fürs Jahr 1777», som hade tryckts anonymt 1778 i Frankfurt a. M. vid en tidpunkt, då han själv redan befann sig i Sverige.

För att kunna ta ställning till frågan, om det var Kellgren eller Kraus som skrev Gluckartiklarna i Stockholms Posten, är det framför allt nödvändigt att skaffa sig en så noggrann bild som möjligt av deras inbördes förhållande. Vad vet vi därom?

³ Jfr *STM* 1958, s. 77 ff.

⁴ Det må nämnas att Kraus redan innan han kom till Sverige hade börjat med språklektioner hos sin svenska studiekamrat Carl Stridsberg i Göttingen. I ett brev därifrån av den 20 september 1777 berättade han för sina föräldrar: »Ich lern jetzt schwedisch auf Mord-», med motiveringen: »So kann ich doch auch einmal eine schwedische Oper setzen.» Jfr Karl Friedrich Schreiber, *Bio-*

graphie über den Odenwälder Komponisten Joseph Martin Kraus, Buchen, 1928, s. 31.

Från Stockholm skrev han ett och ett halvt år senare den 8 maj 1779, att han hade kommit underfund med, »dass man unmöglich eine Nation und deren Geschmack, Fähigkeiten, Neigungen u. s. w. ohne Kenntnis ihrer eigenen Sprache ausstudieren kann —» Jfr Schreiber, a. a., s. 46 f.

⁵ Jfr *STM* 1958, s. 97 ff. och *STM* 1960, s. 115.

Tidpunkten för Kellgrens och Kraus' första personliga kontakt

Beträffande de två första åren av Kraus' uppehåll i Sverige (1778–1780) är ingenting känt om en relation mellan Kellgren och Kraus. Det tidigaste faktum vi känner till, är att Kellgren och Kraus under våren 1780 började sitt samarbete med operan »Proserpin». Vid denna tidpunkt hade Kraus varit precis två år i Sverige. Han hade bott i samma stad som Kellgren. Han torde ha umgåtts i samma kretsar som Kellgren, då han likt denne var angelägen att knyta förbindelser med den gustavianska operaverksamhetens företrädare. Ändå hör man inte det ringaste om någon konstnärlig kontakt eller något personligt sammanträffande mellan dem.

Däremot är vi väl underrättade om Kraus' förbindelse med en annan, mindre känd svensk litterat under denna tid, nämligen med Carl Stridsberg, studiekamraten från Göttingen och reskamraten till Sverige. Genom Kraus' brev till sina föräldrar vet vi att de två vännerna under vintersäsongen 1778–1779 förgäves försökte att få sitt gemensamma verk »Azire» — som hade påbörjats i Göttingen och fullbordats efter ankomsten till Stockholm — antaget och uppfört på Gustaf III:s operascen. Flera detaljer rörande motgångarna för detta projekt är kända. Kraus skriver i ett brev av den 2 mars 1779:⁶ »Meine Musik hat Beifall; aber der Poet hat Feinde, und obgleich ich Leib und Leben darauf verwetten kann, dass es das beste Stück ist, das die Schweden originelles haben, so ward's doch herrlich heruntergehängt.»

Denna sats innehåller två ytterst viktiga uppgifter, nämligen att »poeten», dvs. Stridsberg, hade »fiender» — som torde sökas bland de operaintresserade — och att Kraus själv som operatonsättare vid denna tidpunkt hade varit fast knuten till denna sin librettist. Kraus uppskattade emellertid inte bara Stridsbergs i Sturm und Drang-stil skrivna text.⁷ Vi vet att han själv några år tidigare hade författat ett sorgespel »Tolon» i samma »Hainbund»-anda (tryckt anonymt 1776).⁸

Fastän Kraus med sin utpräglad tyska och Kellgren med sin lika utpräglad franska orientering således representerade högst motsatta estetiska riktningar, har Ek antagit att det fanns ett nära samförstånd dem emellan så gott som omedelbart efter Kraus' ankomst till Sverige (3 juni 1778). Han daterar kontakten till den kända festföreställningen av Grétrys opera »Zémire och Azor» i Drottningholm den 22 juli 1778, vid vilket tillfälle även Kellgrens »Prolog» kom till uppförande. Enligt Eks tolkning (jfr s. 172) är det nämligen denna händelse som ligger till grund för Anna Maria Lenngrens minnesdikt »Skuggorna» — »säkerligen skriven våren 1798, men aldrig avslutad» —, med vilken

⁶ Jfr Schreiber, l.c., s. 44.

⁷ Stridsbergs libretto karakteriseras av Richard Engländer med följande ord: »Von der Stockholmer Sphäre liegt das Opernbuch 'Azire' ebenso weit ab, wie es den musikdramatischen Entwürfen des Sturm und Drang und des Göttinger Haines nahesteht.» (Jfr *Joseph Martin Kraus und die Gustavianische Oper, Skrifter utg. av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet*, Uppsala, Leipzig, 1943, s. 100.)

⁸ Jfr Schreiber, l.c., s. 18 f. — Över »Kraus als Musikästetiker des Sturm und Drang» yttrar Engländer på samma ställe, s. 87: »Es dürfte kaum einen zweiten Musiker des 18. Jahrhunderts geben, der dermaßen aus den Gedankengängen des 'Sturm und Drang' heraus, so deutlich getragen von der Phraseologie dieser Bewegung an die Musik und die Beurteilung von Musikern herangegangen wäre wie Jos. Mart. Kraus.»

hon hyllade vänskapen mellan Kellgren och Kraus. »I dikten säges mötet äga rum i Elisén», menar Ek, »men eftersom skaldinnan låter oss veta att hon ser de uppträdande 'i samma bild / Jag dem sett i dödligheten', bör skildringen återgå på en bestämd händelse. Den har säkerligen ägt rum under hennes Drottningholmsbesök tjugo år tidigare.» Denna förmodan är inte riktig. Vilken händelse det än må ha varit, när Anna Maria Lenngren hade sett Kellgren och Kraus »vandra hand i hand», så var det bestämt inte denna festföreställning i Drottningholm. Kraus besökte den nämligen aldrig. Genom honom själv vet vi, att han vid denna tidpunkt befann sig på en resa i »Lappland».⁹

I uppenbar motsats till detta Eks antagande av en förbindelse mellan Kellgren och Kraus redan 1778 står hans senare yttrande, att en kontakt skulle ha upptagits omkring nyåret 1780 (s. 280): »Man vet, att Kellgrens gamle beskyddare presidenten Leijonhufvud varmt intresserade sig för Kraus kring nyåret 1780, och kanske har han då sammanfört de båda unga konstnärerna.» Även denna förmodan måste avvisas, så väl vad tidpunkten som vad förmedlarens person beträffar.¹ Den 10 januari 1780 skrev Kraus till sina föräldrar: »Mein Patron, der Freih. Leijonhufvud ... soll auf Befehl des Hofes eine heimliche Reise gemacht haben ... Ich verlor in ihm einen Gönner ... Aber ich bin auf dem Wege einen neuen und nun mehr bedeutenden zu bekommen.» Vem den nya gynnaren var, står i ett brev av den 20 juni 1780:² »Ich habe mir endlich den Regierungsrat Zibet zum Gönner gemacht, und das war just das, was mir all mein Bemühen und alle Rekommodationen nicht verschaffen konnten. Dieser Mann ist des Königs Handsekretär und ein uneingeschränkter Diktator, was das Theater anbelangt.» Kraus berättar hur den förra teaterdirektören Barnekow hade visat sig »offenbar als mein Feind» och betonar att Zibet och Fersen hjälpt honom: »Durch den ersten habe ich nun eine Poesie erhalten, die ihr Dasein dem besten Dichter in Schweden zu danken hat.»

Dessa få ord i Kraus' brev av den 20 juni 1780 utgör det tidigaste vittnesbördet om en förbindelse mellan Kellgren och Kraus som vi känner till. Kellgrenforskningens optimistiska antagande att förhållandet mellan den svenske skalden och den tyske musikern alldeles från början hade varit det bästa, kan inte bekräftas. Det är en förhastad slutsats, grundad på förhållandena under en senare period.

Den anonyma musikdebatten i Stockholms Posten 1778–1780

När man söker efter en förklaring till den kanske något märkvärdiga omständigheten att ingenting har blivit känt om eventuella relationer mellan Kellgren

⁹ I ett brev dat. Stockholm, 20 augusti 1778 berättar han för sina föräldrar att han i juli hade gjort »eine kleine Reise (210 deutsche Meilen!)» till Lappland och att han utgivit bara en Louisdor, för att han hade företagit denna resa med ett sällskap som hade tagit honom med som fripassagerare. (Jfr Schreiber, l.c., s. 43.) — Med största sannolikhet rörde det sig vid den nämnda resan om att Kraus hade anslutit sig till sin reskamrat Carl Stridsberg, vilken vid denna tidpunkt, som vi vet, fortsatte sin färd från Stockholm till sin familj i Härnösand. Möj-

ligtvis följde Kraus med för att få tillbaka de pengar han hade lånat Stridsberg i Göttingen, från dennes familj? (Jfr om denna penningangelägenhet Schreiber, a. a., s. 40, fotnot.)

¹ »Kring nyåret 1780» befann sig Leijonhufvud inte i Stockholm. Den 29 november 1779 hade han anträtt en resa till Braunschweig som »frimurare-ambassadeur». Han återvände den 23 februari 1780. Jfr G. J. Ehrensvärd, Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s Hof, utg. av E. V. Montan, Stockh. 1878, del I, s. 429, dels II, s. 75.

² Jfr Schreiber, a. a., s. 51.

och Kraus under de två nämnda åren 1778–1780, kan man knappast undgå att lägga märke till att just under denna tid utkämpades i Stockholms Posten en rad anonyma polemiker på det musikaliska och musikaliskt-litterära området, däribland även polemiken om Gluck. I flera fall har jag kunnat identifiera kombattanterna som Kellgren och Kraus.³ De två passionerade unga konstnärerna hade i början ingalunda varit vänner, utan skarpa antagonister, som gång på gång korsat sina retoriska vapen med varandra.

Det mest eklatanta vittnesbördet om dessa motsättningar utgör den kända polemiken »Något om Compositeurer och Virtuoser» (St. P. 1780, nr 63) och »Något om Compositeurer, Virtuoser, Räsoneurer» (St. P. 1780, nr 92 och 94), som jag utförligt har kommenterat.⁴ Den förstnämnda av dessa artiklar väckte redan Lamms livliga intresse.⁵ Han håller Kellgren för författaren. Om motståndaren, som enligt Lamm »i ett förgrymmadt svar» reagerade på Kellgrens »mot den rådande musiken kätterska satser», nämner Lamm däremot ingenting, trogen sin princip att enbart ägna sig åt Kellgrens insatser. S. Walin har i sin bok »Beiträge zur Geschichte der schwedischen Sinfonik» accepterat denna Lamms attribution.⁶ I motsats till dessa två bedömare har Ek inte tillerkänt Kellgren artikeln. Han tar överhuvudtaget inte ställning till denna centrala musikpolemik, utan förbigår den med tystnad, både i »Skämtare och Allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar» och i sin nya Kellgrenbiografi.

I denna häftiga kontrovers om de samtida europeiska musikernas strävanden och kapacitet har de sakliga motsättningarna mellan Kellgren och Kraus nått sin höjdpunkt. Upprörd över Kellgrens negativa inställning och »connaissance»-synpunkter försvarade Kraus passionerat sina yrkesbröder och betecknade i slutet av sin långa och sakkunniga artikel deras angripare som »en med tämligen god stil begåvad hardi ignorant». I en tredje artikel med titeln »Quot capita tot Opiniones» (Dagl. Allehanda 1780, nr 97) bemötte Kellgren några dagar senare Kraus' sarkasmer och förlöjligade den »tyska harmonien», för vilken han utpekade Kraus som representant.⁷ Polemiken är utan tvivel av avgörande betydelse för vår frågeställning. Kellgrens två artiklar »Något om Compositeurer och Virtuoser» och »Quot capita tot Opiniones» gör det nämligen möjligt att fastlägga hans musikaliska kompetens och hans smakriktning. Dialogen ger klart besked om »rollfördelningen»: Kellgren var angriparen, Kraus försvararen. Retrospektivt förmår meningsutbytet att kasta ljus över de likartade, om än mindre tillspetsade motsättningarna beträffande Gluck året förut. Denna polemik från 1780 kan även bidra till förståelsen av en följande musikstrid, som utspelades två år senare omkring Naumanns opera »Cora och Alonzo». Den bildade emellertid inte bara en kulminationspunkt i motsättningarna mellan skalden och musikern. Den blev samtidigt till en sorts vändpunkt i förhållandet mellan dem.

³ Jfr *STM* 1958, s. 68 ff., s. 76, s. 102 f.

⁴ *Ibid.* s. 108–121.

⁵ *Ibid.* s. 118 f.

⁶ Stockholm, 1941, s. 67.

⁷ Denna lite undgängda artikel med sign.

E. K. hade jag vid tillkomsten av den ovan nämnda redogörelsen i *STM* 1958 ännu inte observerat. Den har nyligen kommenterats av mig i *STM* 1965, s. 63 ff.

Omständigheterna kring biläggandet av konflikten mellan Kellgren och Kraus

Det återstår att försöka att ge en förklaring till den hastiga vändning i positiv riktning, som kan konstateras i relationerna mellan Kellgren och Kraus. Deras aggressioner slutade den 1 maj 1780 med Kellgrens lyckande artikel *Quot capita tot Opiniones*. Redan den 20 juni 1780 berättar Kraus i det nämnda brevet till föräldrarna om det planerade samarbetet på operan »Proserpin». Vad hade tilldragit sig inom loppet av dessa få veckor?

Ek framhåller kungens roll som uppdragsgivare åt Kraus just vid denna tidpunkt. Han säger (s. 217) att Kellgrens libretto »måste ha överlämnats till Gustav III innan denne vid mitten av juni reste till Spa, ty kungen har anförtrott åt Kraus att under sommaren sätta musik till den», och upprepar (s. 281): »Innan Gustav III vid mitten av juni reste till Spa, hade han bestämt att Kraus skulle sätta musik till Kellgrens just färdigskrivna operalibretto Proserpin.» Någon motivering varför kungen vid detta tillfälle föredragit den unge tyske musikern framför den ordinarie hovkapellmästaren Uttini som tidigare hade tonsatt Kellgrenska dikter för hovfester, lämnar Ek inte. Efter allt att döma tycks det emellertid förhålla sig så, att Gustav III — vare sig han hade blivit informerad om konfliktsituationen mellan Kellgren och Kraus eller inte — hade gjort slut på det ofruktbara meningsutbytet mellan skalden och musikern genom att helt enkelt bestämma, att de två i framtiden skulle samarbeta.

Zibets namn förekommer inte i Eks skildring av denna uppdragsepisod. Dock är det klart, att det måste ha funnits någon förespråkare för Kraus, som hade övertygat monarken om dennes lämplighet för uppdraget. Att på eget bevåg fatta ett sådant beslut, därtill var Gustav III säkert inte musikkunnig nog. Som redan antytts talar alla omständigheter för att Zibet var förespråkaren hos kungen. I så fall torde han även ha varit förmedlare mellan Kellgren och Kraus, något som jag redan tidigare gjort gällande.⁸ Antagandet stöddes genom uttrycken för Kraus' starka tacksamhetskänslor gentemot Zibet ännu flera år efteråt. Den 15 oktober 1784 skrev han från Paris till sina föräldrar om Zibet:⁹ »... denn meinem Direktor hab ich allein mein Glück zu danken, und er ist der einzige, der mich bisher allein gegen alle Kabalen verteidigt hat.» En viss uppskattning av Zibet som förmedlare kan spåras även hos Kellgren. I sitt kända brev av den 6 augusti 1782, där han sökte intressera Zibet för sina recitativproblem beträffande Gustaf Wasa och Naumann talade han om »Herr Regeringsrådets vanliga medlande grace».

Kellgrens autentiska yttranden om Gluck

Jag vänder mig nu till mitt egentliga ämne, frågan om författarskapet till Gluckartiklarna i Stockholms Posten och börjar min undersökning med att belysa några av Kellgrens autentiska yttranden om Gluck.

Ek karakteriserar det begynnande samarbetet mellan de två unga konstnärerna med följande ord (s. 280): »Kraus var liksom Kellgren en hänförd beundrare av Gluck och dennes Iphigenie en Aulide.» Häremot måste invändas: vad Kraus beträffar, så vet vi genom hans ungdomsskrift »Etwas von und über

⁸ Jfr *STM* 1956, s. 60.

⁹ *Ibid.*

Musik fürs Jahr 1777» med absolut säkerhet att han var »en hänförd beundrare av Gluck». Vad Kellgren beträffar, så vet vi däremot endast att han var det vid en senare tidpunkt.

Det finns några få autentiska Gluckomnämmanden av Kellgren, till vilka det i litteraturen ständigt hänvisas som »bevis» för hans författarskap av Gluckartiklarna. De har i allmänhet anförts som isolerade citat utan hänsynstagande till de speciella omständigheter, som hade framkallat och påverkat dem. Om de viktigste av dessa omnämmanden kan generellt sägas, att de härstammar från en tid som ligger långt efter publiceringen av de banbrytande Gluckartiklarna, från en tid då Kellgren hade samarbetat med Kraus och — som man måste antaga — blivit influerad av denne. Den möjligheten har aldrig tagits med i beräkningen, att den känslige rokokopoeten tidigare hade intagit en annan, mer eller mindre avvikande ståndpunkt beträffande Gluck och sedan ändrat sig — en utveckling som kan konstateras hos honom i andra hänseenden. Ändå talar alla sannolikhetsskäl för att Glucks patetiska musikvärld till en början måste ha tett sig ganska främmande för denna »behagens skald». Ovillkorligen går tankarna till hans vän Clewbergs ord om Gluck i dennes »Tal öfwer Högtal. H. H. M. Enkedrottningen» (1782), där han nämner »den tjustningskraft, som ljudets vågor väcker, Med hwilken Grétry rör, med hwilken Gluck förskräcker, Som tänder lidelser, som släcker deras brand —». Förskräckande, det torde ha varit det dominerande första intrycket på Kellgren, även om han redan vid denna tidpunkt uppskattade en lättfattlig Gluckmelodi. Enligt Kellgrensforskningens traditionella hypotes har han emellertid varit Gluckanhängare och Gluckpropagandist från första ögonblicket. Här föreligger uppenbart en slutsats dragen utifrån fakta som ligger senare i tiden, lika förhastad som slutsatsen rörande hans vänskapliga relationer till Kraus. För att bevisa Kellgrens Gluckentusiasm under den första perioden i Stockholms Posten hade det behövts ett autentiskt uttalande av honom om Gluck från år 1779, som gick i stil med den ofta citerade satsen i hans brev till Zibet den 6 augusti 1782: »Gluck förstod att sätta musique för själen och hjertat, hans medbröder stadna vid örat.»¹ Ett sådant uttalande finns inte!

Även vad Kellgrens Gluckomnämmanden från den senare epoken beträffar — således efter kontakten med Kraus — måste de bedömas med en viss försiktighet. Den speciella polemiska situation som hade framkallat ett yttrande av honom, får aldrig förbises. Den kan ha inverkat på hans tankar och uttryck på ett ganska avgörande sätt.

Som exempel vill jag anföra ett av Kellgrens mest kända Gluckomnämmanden, det som står i hans polemik »Til Älskaren af Sanning utan agg» (St. P. 1782, nr 296, av den 24 december). Artikeln som Kellgren publicerade under sign. »svensk», ingick i den nya musikstrid som hade brutit ut kring Naumanns opera »Cora och Alonzo». Det må förutskickas att Kraus vid denna tidpunkt inte mera befann sig i Sverige. Den 7 oktober 1782 hade han lämnat Stockholm, kort efter den omdiskuterade operans framförande vid invigningen av det nya operahuset den 30 september, för att anträda sin fleråriga, av Gustav III

¹ Beträffande omständigheterna, som framkallat detta yttrande, jfr *STM* 1958, s. 80 f. och s. 111 f.

bekostade utländska studieresa. Kellgren kunde således — det måste påpekas i detta sammanhang — känna sig lugn för att hans tidigare kritiker, som under samarbetet med »Aeneas i Cartago» hade blivit hans vän, inte möjligtvis skulle taga ställning till vad han nu i musikaliskt hänseende yttrade om andra och om sig själv.

Kellgrens uttalande är av särskilt intresse, emedan det förbindes dels med ett frimodigt erkännande av Tysklands musiker, dels med ett framhävande av den egna musikaliska kompetensen. Ek citerar det (s. 358) såsom ett avgörande vittnesbörd ur Kellgrens egen mun: »Jag erkänner Tyska Nationens vida öfverlägsenhet så väl i Componisters mängd som skicklighet; jag har öra nog at skilja Hayden och Gluck ifrån andra.» Om vi börjar med de första orden, »Jag erkänner Tyska Nationens vida öfverlägsenhet så väl i Componisters mängd som skicklighet», visar de tydligt att han — åtminstone teoretiskt — hade övergivit sin negativa ståndpunkt från 1780 och accepterat Kraus' musikorientering. Men om man vill tolka dem som ett oinskränkt vittnesbörd om Kellgrens välvilliga inställning till musiken och musikerna — Ek talar om det »öförbehållsamma» i dessa ord —, då blundar man för det faktum att Kellgrens personliga relationer till musikerna vid samma tidpunkt inte riktigt överensstämmer med denna uppskattande försäkran. Hans skeptiskt föraktfulla inställning till dem från 1780 tycks i själva verket knappast ha ändrats så mycket. Redan i sitt nyss citerade brev till Zibet några månader tidigare hade han med nedsättande värderingar yttrat sig om Glucks »medbröder», dvs. »componisterna», och beskyllt dem för äregirighet, för »nycker eller imbecillité».²

Men låt oss vända oss till de viktigare orden: »Jag har öra nog at skilja Hayden och Gluck ifrån andra.» Att kontrollera i vilken grad denna uppgift får anses vara trovärdig, är knappast möjligt. Det må emellertid framhållas, att det inte alls är lätt att känna igen så fina individuella stildrag att man kan »skilja» just dessa två musiker »ifrån andra». Litet skeptisk blir man, när man kommer ihåg Kellgrens känsla av »monotoni» i sitt bedömande av den samtida musiken två år tidigare. Det får kanske också tilläggas att Kellgrens orientering beträffande Glucks och Haydns verk naturligtvis inte kan ha varit särskilt omfattande år 1782.³ Men även om riktigheten i Kellgrens musikaliska självkarakteristik inte i detalj kan kontrolleras, så kan man däremot fastställa att den är en replik, en sorts dementi av angriparens otvetydiga beskyllning för musikalisk inkompetens. Detta är viktigt i sammanhanget men nämns inte av Ek. För att visa den sannolikt ganska starka inverkan av »reaktionsimpulser» i Kellgrens utlåtande, må här några av de förebråelser anföras, som hans angripare hade riktat emot honom. I dennes »Anmärkningar öfwer Dagbladet Wälsignade Tryckfriheten» (St. P. 1782, nr 293, av den 20 december) hade Kellgren omisskännligt utpekats som den anonyma insändare i den nämnda tidningen av den 6 december, som förlöjligade Naumanns verk. Att Kellgren med stor sannolikhet åtminstone varit inblandad i smädeartikeln — redan Lamm har fäst uppmärksamheten på detta,⁴ och Kellgren förnekar det knappast själv i sitt svar —

² Jfr *STM* 1958, s. 112.

³ Det kan t.ex. erinras om att Haydns namn förekommer för kanske första gången i april 1781 på ett konsertprogram i Stock-

holm! Jfr P. Vretblad, *Konsertlivet i Stockholm under 1700-talet*, Stockholm, 1918, s. 73.

⁴ *Sammlaren* 1913, s. 117.

förbigår Ek likaledes med tystnad. Naumanns försvarare hade gjort gällande: »Gluck och Hayden funno Cora wara wärdig at intaga et lysande ställe ibland snillets Producter och bemärkte mycken styrka och skönhet i ett stycke som wår uplyste Criticus finner swagt och passande för fötterna så väl som den bästa slängpolska.» Han hade sedan brutit ut i öppet hån mot musikkritikern Kellgren: »Hur dråpeliga måtte denna lärda granskares insigter wara i en konst, der han hyser en så egen och ifrån andra stora män så wida skild mening. — — — Huru lätt måtte det falla honom at sätta en Musik som aldeles för-mörkar Cora och gör oss hädanefter alla utländska Talenter högst umbärliga — — —». Han hade krävt en saklig kritik: »Alt hwad jag sluteligen önskar är at Cora må få en billig och insigtsfull Recensent, hwilken ej med en föraktelig Satir, utan med granskning och kunskap wille fälla mognare omdömen, som skulle tjena til Piecens werkelige nytta — — —» Det var på denna utmanande kritik Kellgren reagerade med sin högtidliga försäkran om Gluck och Haydn, således just de två musikerna som hans angripare hade utspelat som vittnen mot honom. Detta speciella polemiska sammanhang måste ovillkorligen tagas med i bilden, när man vill bedöma och värdesätta Kellgrens utlåtande. I övrigt bibehöll Kellgren samma aggressiva ton mot Naumann och hans verk i hela sitt svar, även om artikelns slutpoäng kanske inte bara gällde honom, utan de samtida musikerna generellt: »Dock, det kunde qwittra mig lika, blott jag sluppe höra cacophonier för min Niodalers-Sedel.»

»Cora och Alonzo»-polemiken påminner inte så litet om musikstriden från 1780. I de mot Kellgren riktade upprörda »Anmärkningar» tycker man sig höra en efterklang av Kraus' straffpredikan mot »Räsoneuren». Vem var det, frågar man sig, som gick så tydligt i den frånvarandes fotspår? Ek håller mag. Rudin för »Älskare af Sanning utan agg».⁵ Jag anser att denna signatur bör identifie-

⁵ L.c. s. 357 f. och s. 467, där det heter: »att det är Rudin som är K:s närmaste motståndare har Å.-H. Hanson framhållit för mig.» Det är svårt att förstå hur Ek kan tillskriva Kellgrens gamla redaktionella medarbetare denna mot honom ytterst fientligt inställda artikel. Ungefär samtidigt med denna polemik skrev Kellgren till Clewberg om Rudin (jfr *SFSV, Bref utg. av Sylwan*, 1923, s. 113 f.): »Vår goda Gubbe Rudin är nu så occuperad, så öfverhopad, så undertryckt af sin tunga Redacteurs beställning, att han ej hinna tänka eller tala om annat än sin Dalins vers. Det är ynkligt att se i hvad bryderi han är, med sitt val: han för in en piece, tar ut den, corrigerar den, sätter in den å nyo, stryker ur correctionerne — — — Han kommer till mig 10 g om dagen.» Ej heller nämnes någonting, varför Rudin, känd för sin antityska litterära inställning och inte alls känd för någon sorts musikintresse, plötsligt skulle, som Ek säger, ha »tagit sig an kompositören Naumann».

Att Ek tycker sig kunna identifiera sign. »Älskare af Sanning utan agg» med Rudin,

beror möjligen på ett bestämt ställe i Kellgrens svarsartikel, nämligen den gycklande anspelningen på Ihre, det latinska språkets försummande och det annalkande barbariet? Kellgrens analoga anspelningar — de går tillbaka till första latinstriden (hösten 1779) — är tydligen alla riktade mot en och samma motståndare, för att låta denne förstå att han var igenkänd. Som bekant har Ek ansett alla dessa Ihre-anspelningar vara riktade mot mag. Rudin, således även denna i artikeln »Til Älskaren af Sanning utan agg». Jag anser att anspelningarna samtliga var riktade mot mag. Stridsberg. Denne hade liksom Rudin studerat i Uppsala, om än betydligt senare, nämligen 1774-1776 och liksom Rudin blivit anhängare till Ihres idéer för vilka han gärna inträdde. Stridsberg hade som skolman yttrat sig i latinstriden 1779 och blivit bemött av Kellgren som insändare. — I mitt ännu otryckta arbete om Stridsberg har jag behandlat de olika faserna av latinstriden och sammanställt Kellgrens Ihre-anspelningar under årens lopp.

ras med Kraus' vän Carl Stridsberg.⁶ Utan att jag här tar ställning till en del viktiga sidoproblem som berörs i denna uppslagsrika polemik — det skulle föra för långt bort från uppsatsens huvudtema —, må åtminstone några få sakuppgifter lämnas som stöder mitt antagande att det var Stridsberg som med denna musikartikel opponerade mot Kellgren. Att Stridsberg var intresserad för operaverksamheten vet vi genom hans gemensamt med Kraus företagna försök med »Azire». Hans musikintresse yttrade sig emellertid även på annat sätt, framför allt i musiklitterära sammanhang. Tydligast framgår denna hans förmåga av hans i tryck föreliggande »Åminnelse-Tal över Kongl. Svenska Musikal. Akademiens Ledamot Framl. Kgl. Hof-Capellmästaren Herr Joseph Kraus, hållet i stora Riddarhus Salen, d. 24 Maji 1798, för kongl. Svenska Akademien av Des Ledamot Carl Stridsberg, Kongl. Bibliothecarie och Lector vid G. Gymnas. i Hernösand», Stockholm (1798). I detta åminnelsetal — hållet fem år efter Kraus' död — ger Stridsberg inte bara en karakteristik av sin vän som människa och musiker, utan lämnar en del allmänna iakttagelser över den gemensamt med honom genomlevda tiden och den musikaliska smakens utveckling i den gustavianska residensen. Talet ger indirekt en bild av Stridsbergs egen inställning till musikfrågor. (Han hade blivit invald i Mus. Akademien några månader innan han höll detta åminnelsetal över Kraus.) Även i Stridsbergs i tryck föreliggande pedagogiska skrifter spårar man på många ställen hans utpräglade intresse för musikfrågor. Det må nämnas att han 1786 planerade att införa musik som läroämne i sin privatskola i Stockholm (Dagl. Allehanda 1786, nr 123), men inte lyckades med att genomföra denna sin avsikt (Dagl. Allehanda 1786, nr 241).

Gluckartiklarna i Stockholms Posten

Jag övergår nu till själva Gluckartiklarna i Stockholms Posten. Det är två grupper av texter man kan skilja från varandra: dels allmänna upplysningsuppsatser, dels recensioner av de bägge uppförda operorna »Iphigenie uti Auliden» och »Alceste».

Två upplysningsuppsatser år 1779 med motsatta inställningar till Gluck

Inom den första gruppen är det framför allt två artiklar från den begynnande kulturdebatten som väcker intresse, då de entydigt tager ställning pro respektive contra Gluck. Det är artiklarna

- 1) pro Gluck: »Om Glück och om Operan», St. P. 1779, nr 140, den 3 juli;
- 2) contra Gluck: »Til Herrar Glückisters ompröfvande», St. P. 1779, nr 293, den 24 december.

»Rollfördelningen» beträffande dessa två artiklars författare har efter min mening blivit förväxlad redan av Lamm, varigenom grunden lagts till hela den senare felbedömningen. I den första artikeln hyllas Gluck som den stora opera-

⁶ Jfr vad jag tidigare anfört om sign. »Älskare af Sanning utan agg» och fortsättningen av musikdebatten med artikeln »Om det Tacka» år 1783, *STM* 1956, s. 75 ff.

reformatorn.⁷ I den andra artikeln tages skeptiskt ställning mot Gluck och hans svenska propagandister genom ett längre citat av Marmontels oppositionella yttrande om den tyske mästaren.⁸ Den första artikeln hade införts i St. P. vid en tidpunkt, då Kellgren efter häftiga strider med sina motståndare stod i begrepp att vända tidningen ryggen. Den andra publicerades vid ett ögonblick, då han efter fem månaders bortavaro återvänt och etablerat sig som husets herre. Den första artikeln har av Kellgrensforskningen tillskrivits skalden. Till frågan, vem som skulle ha författat den andra, har man däremot aldrig tagit ställning.

Ek beskriver situationen kring den stora upplysningsartikeln »Om Glück och om Operan» på följande sätt (s. 184 f.): »Skenbart behövde han (Kellgren) hos oss bara bekämpa det passiva motstånd, som kunde avläsas i tomma bänkrader. Men den fransknationalistiska attack, som inleddes mot den tyske kompositören i Paris av Kellgrens egna meningsfränder encyklopedisterna, kunde ha fått svåra verkningar även här, om inte skalden omedelbart satt in hela sin kraft för att avvärja den.» Denna livliga skildring innehåller naturligtvis inte det minsta bevis för att Kellgren skulle ha författat denna artikel. Den är ett löst antagande, som framställts som ett historiskt faktum. Den är dessutom ett antagande, som utgår från mycket osannolika premisser. Nog ligger det väl närmare tillhands att förmoda att Kellgren vid denna tidpunkt snarare höll ihop med »sina egna meningsfränder encyklopedisterna», än att han »omedelbart satt in hela sin kraft» för att taga parti mot dem, och att det var han som — just i överensstämmelse med dessa sina meningsfränder — ett halvt år senare återopade Marmontel i artikeln »Til Herrar Glückisters ompröfvande?»

Men det finns inte bara sannolikhetsskäl som talar mot Eks attribution. Det finns sakliga skäl. Som bekant hyllar artikeln Glucks »Iphigenie i Tauriden» — den andra av Glucks »Iphigenie»-operor — som helt nyligen (18 maj 1779) hade vunnit en stor seger vid sin premiär i Paris. Den författare som i St. P. sex veckor efter denna händelse propagerade för Gluck med anledning av detta hans sista verk, måste ha känt till vissa delar ur »Iphigenie i Tauriden» som han entusiastiskt skildrar för läsaren. Ek söker nu göra gällande att Kellgren redan vid denna tidpunkt skulle ha känt till dessa skildrade partier. Han säger:⁹ »Någon orimlighet innebär det väl inte heller att Kellgren lärt känna detta Gluckparti — det enda han talar om — genom klaverutdrag, utfört t. ex. av någon av hans musikaliska Utile-Dulcibröder.» Man undrar hur någon av de »musikaliska Utile-Dulcibröder» så kort tid efter premiären skulle ha kommit över Glucks partitur för att kunna göra ett »klaverutdrag»?! (Vi vet att Haeffner i augusti 1784 var sysselsatt med ett klaverutdrag av »Iphigenie i Tauriden».¹ Men det var efter denna operas framförande på Stockholms scenen 1783.) Jag håller det för så gott som uteslutet att Kellgren vid denna tidpunkt skulle ha känt till partier ur denna Gluckopera. Helt annorlunda förhåller det sig däremot med den i Europas musikvärld så välorienterade Kraus. Redan i min tid-

⁷ Jfr *STM* 1956, s. 65 ff. och *STM* 1958, s. 82 ff.

⁸ Jfr *STM* 1956, s. 68 f. och *STM* 1958, s. 104.

⁹ *Skämtare och Allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar*, Malmö, 1952, s. 234.

¹ Jfr Haeffners utförliga annons i *Dagl. Allehanda* 1784, nr 196 av den 26 augusti, ur vilken framgår att det dittills inte hade funnits något klaverutdrag ur »Iphigenie i Tauriden» i Stockholm.

gare uppsats uttalade jag en förmodan (s. 65, fotnot), »att någon av Kraus' utländska vänner, som kände till hans Gluck-kult, hade kopierat ett par huvudnummer och skickat dem till honom så snabbt som möjligt med en skildring av det stora evenemanget». Beträffande andra argument som talar mot Kellgrens och för Kraus' författarskap — framför allt att det var en musiker, inte en poet, som förde ordet —, måste jag hänvisa till det tidigare sagda.

Vad artikeln nr 2 beträffar, appellen »Til Herrar Glückisters ompröfvande»,² så är det lämpligt att lägga märke till de säregna omständigheter, under vilka den publicerades. Artikeln var införd i det ordinarie numret av St. P. av den 24 december 1779, där följande annons stod att läsa: »Eftermiddagen kl. 3 Utgifves N:o 294 af St. Posten, som innehåller endast Julklappar.» Det var de kända aggressiva Julklappsverserna, som Kellgren riktade till alla sina motståndare. Man torde nu inte misstaga sig, om man räknar artikeln »Til Herrar Glückisters ompröfvande» i det ordinarie tidningsnumret 293 till samma stora uppgörelse-aktion efter Kellgrens hemkomst, som hans julklappsverser vittnar om. Även den riktar sin kritik mot bestämda personer och deras konstnärliga tendenser, fastän Kellgren i detta fall var försiktig nog att inte kläda sitt angrepp i egna ord, utan använda en annans vilkens åsikter han gillade.³

TVÅ RECENSIONER ÖVER UPPFÖRDA GLUCKOPEROR

Av den andra gruppen av Gluckartiklar — recensionerna — inskränker jag mig till att här anföra de två viktigaste bidragen.

»Stockholm, d. 16 Januarii 1779, *Iphigenie uti Auliden*,
Tragisk Opera af Herr Gluck», St. P. 1779, nr 7

Recensionen över »Iphigenie uti Auliden» utgör den allra första »Gluckartikeln» som publicerades i Stockholms Posten.⁴ Tidningen hade startat den 29 oktober 1778. Operan hade haft premiär den 28 december 1778. Gluckrecensionen var införd den 16 januari 1779. Det hade således dröjt drygt två veckor innan denna skribent grep till pennan.

Vill man bedöma författarskapet av detta högst initierade, banbrytande ställningstagande för den tyske mästaren, måste man sätta sig in i alla omständigheter man känner till om operaverksamheten just vid denna tidpunkt.

Recensionen skrevs under samma period, då Kraus och Stridsberg försökte att få »Azire» antagen. Det förelåg således personliga relationer mellan Kraus och operadirektionen. Att dessa relationer var underminerade av kabaler, framgår av Kraus' retrospektiva berättelser i brevet av den 8 maj 1779,⁵ där han antyder för sina föräldrar vissa händelser som hade utspelat sig bakom kulis-

² Till dessa »Herrar Glückister», bland vilka jag tidigare nämnt Kraus och Stridsberg, måste säkerligen även räknas Bengt Lidner, som efter en föreställning av »Iphigenie uti Auliden» på Drottningholmsteatern i augusti hade publicerat en hyllande dikt till fru Ohlin som Klytemnästra i Stockholms Posten. Kellgrens negativa inställning mot Lidner redan vid denna tidpunkt är känd.

³ Kellgren tycks i övrigt ha haft en viss förkärlek för julaftonen som polemisk uppgörelsedag. Den just omtalade artikeln »Til Älskaren af Sanning utan agg» publicerades på dagen tre år senare, julaftonen 1782.

⁴ Jfr *STM* 1956, s. 62 ff.

⁵ Jfr Schreiber, l.c., s. 47.

serna. Om operadirektören Barnekow skriver han: »Alles, was er nun tun konnte, war, in aller Heimlichkeit Kabalen gegen den Dichter, und folglich mittelbar gegen mich zu machen.» För andra gången förekommer här således en hänvisning till den mot Stridsberg riktade fiendskapen.

I samma brev av den 8 maj 1779 berättar Kraus emellertid även om vissa andra relationer han under den gångna tiden hade stått i till operaverksamheten som bara gällde honom personligen. Krausforskningen har märkvärdigt nog aldrig lagt märke till dem. Och det är dessa relationer som i sammanhanget med Glucks opera måste anses som betydelsefulla. Man kan nämligen knappast tyda Kraus' skildring på annat sätt än att ställa den i samband med instuderingen av »Iphigenie uti Auliden». Några ord måste förutskickas om Kraus' entusiastiska inställning till just detta verk redan innan han kom till Sverige. Genom hans ungdomsskrift »Etwas von und über Musik fürs Jahr 1777» — de första tryckta exemplaren hade i dessa dagar anlämt till Stockholm⁶ — är vi orienterade om att »Iphigenie uti Auliden» var Kraus' älsklingsopera, som han kände i alla detaljer. — I det nämnda brevet berättar nu Kraus om det i början tydligen mycket goda förhållandet mellan honom och Barnekow. Han fortsätter: »Die Lage der Sache war, dass der Hof auf den Gedanken fiel, ich möchte gut zum Directeur des Theaters sein — das war das Letzte, was der Mann wünschte. Einen gewissen Unterschied, den er in meinem Betragen, das nun gewiss nicht kriechend war, wahrnahm, die Arbeit dazu genommen —» — Kraus hade kort förut berättat om detta »Arbeit», utan att direkt angiva om vad det handlade sig — »bestätigte ihm die völlige Antipathie unter uns».⁷ Dessa Kraus' hänvisningar kan knappast syfta på något annat än att han vid något tillfälle hade visat prov på talanger som »Directeur des Theaters».⁸ Det ligger närmast till hands att tänka just på instuderandet av »Iphigenie uti Auliden» några månader tidigare. Det må tillfogas att det ingalunda är omöjligt att även initiativet till operans instuderande utgått från Kraus, när han sommaren 1778 kom till Stockholm och tog sina första kontakter med Barnekow och med operaverksamheten. I varje fall pekar alla omständigheter vi känner på att det varit Kraus som, besviken över den uteblivna framgången efter en viss väntetid, framträdde med en orienterande recension för att motverka publikens likgiltighet.

Om själva recensionen har jag tidigare anført:⁹ »Endast Glucks musikuverty, körer, recitativ, arior, kadenser, var för sig — står i betraktelsens mittpunkt. De

⁶ Den 5 och 18 januari 1779 berättade Kraus i sina brev till föräldrarna om sin anonyma »Broschüre», vars första exemplar han då sannolikt just hade fått sig tillsända från Frankfurt a. M. Han bad dem att köpa och läsa skriften. Jfr *STM* 1958, s. 66.

⁷ Om de polemiska motsättningarna mellan Kraus och Barnekow i Stockholms-Posten jfr *STM* 1958, s. 90 ff. och s. 121 ff.

⁸ Om Kraus' aktiva teaterintresse redan året förut vittnar ett brev från Göttingen. Den 11 juni 1777 berättade han för sina föräldrar om en »Offert» som hans vän, skalden Matthias Claudius hade gjort honom beträffande Köpenhamn: »In Dänemark — wer hat

Ihnen die lächerliche Beschreibung davon gemacht? — wäre ich mit Claudius, der von Darmstadt nach Hamburg hier durchgieng und mirs Offert gethan, nach Hamburg gegangen, wo ich alsdann mit dem Grafen von Stolberg, der etliche Wochen nachher abgieng, bequem hätte überfahren können — es reute mich nun nicht. Musik und Theaterkenntnis ward gefordert, und dazu föhl ich mich gewachsen. Aber — um eine Stelle anzuhalten, die schon Baumgarten besetzt, aber nicht behalten wird, lässt mein Stolz nicht zu.» (Original i Bezirksmuseum i Buchen.)

⁹ *STM* 1956, s. 63.

behandlas sakkunnigt i alla detaljer, om också med hänsyn till en icke sakkunnig publik. Allt tyder på, att det måste vara en yrkesmusiker, som talar här, och dessutom en musiker, som sedan länge var väl förtrogen just med detta verk.»

Ek yttrar om Iphigenie-recensionen (s. 184): »Principiell betydelse får kritiken tack vare hans (Kellgrens) öppet deklarerade ställningstagande för Gluck.» Utan någon som helst motivering fastslår han: »Den musikaliska nyheten i detta stycke har genast fångat honom.» Han hänvisar till några markanta ställen. Därvid händer det att Kellgren tillskrives åsikter som står i skarpaste motsättning till hans kända musikuppfattning vid denna tid. Särskilt eklatant är motsättningen beträffande ett musikreformatoriskt förslag som denna författare framför. Kravet gäller det estetiska förhållandet mellan melodi och harmoni. Ek menar: »Om arierna anser han (Kellgren) 'att man torde snart förenas, om man behagar mera dömma efter harmonien än efter melodien'.» (Satsen anspelar uppenbart på vissa åhörarens kritik mot Gluck att hans arior inte vore tillräckligt melodiosa.) Detta här framförda försoningsförslag att »mera dömma efter harmonien än efter melodien» kan aldrig ha ställts av Kellgren. Vi vet att han helt och hållet inträdde för det melodiska elementet i musiken framför det harmoniska. Ett år senare lyckade han med Kraus som representant för den »tyska harmonien» i sin artikel »Quot capita tot Opiniones».¹

»Om Operan Alceste», St. P. 1781, nr 76

Även beträffande recensionerna över »Alceste», som uppfördes mer än två år senare, insisterar Ek ånyo på Kellgrens auktorskap (s. 322 ff.), framför allt ifråga om den stora artikeln »Om Operan Alceste» i St. P. 1781, nr 76.

Vad denna opera angår, så får man med ännu större sannolikhet utgå ifrån, att Kraus själv hade instuderat verket och dessutom dirigerat operan vid premiären den 1 mars 1781.² Han måste anses som den självskrivna recensenten, som sakligt kunde förklara för publiken föreställningens intentioner, lyckade resultat och brister.

Jag har tidigare hävdad, att denna Gluckrecension — den är särskilt mångsidig — är skriven av Kraus och hans vän Stridsberg gemensamt.³ Vad den sistnämndes andel beträffar, har jag hänvisat till några pregnanta anmärkningar i recensionens fotnot. Dessa anmärkningar var riktade mot fru Müllers (Alcestes) danska uttal av den svenska texten. Jag ansåg kritiken vara typisk för en språklärares — Stridsbergs — syn på problemet. Som förstärkande bevis för Stridsbergs medförfattarskap vill jag här anföra följande argument. Alldeles i slutet av den nämnda fotnoten till recensionen heter det: »Et enda sådant (oriktigt uttalat) ord skämmer bort det skönaste ställe, och är lika så obehagligt för örat, som den falskaste ton i Musiken, eller för ögat, at se ell' hadd' i en Skrift som utgifves i slutet af XVIII:de Seculum och är tryckt med en av Kongl. Trycke-

¹ En efterklang av Kellgrens kamp för det melodiska elementet i musiken finner man i hans kända skämtnummer St. P. 1780, nr 210, av den 14 september, där han parodierade *Dagl. Allehanda*. Bland de »til salu» annonserade »väl bedammade Böcker uti Bok-

handlaren *Skräps Boklåda*» nämnes: »Melodiens onödighet i Musiquen, bevist af Herr Contrapunct».

² Jfr *STM* 1958, s. 134.

³ Jfr *STM* 1956, s. 72 ff.

riets wackraste stilar.» Denna ganska överraskande jämförelse, slutpoängen på recensionen »Om Operan Alceste», innehåller tydligen en kritisk anspelning. Skall det vara Kellgren som gör denna anspelning? Ek har tidigare själv anfört ett motbevis. Det är hans citat⁴ av några ord, som Kellgren året förut hade riktat till sin dåvarande opponent »Addisons öfversättare» (St. P. 1780, nr 43). Kellgren hade då sagt: »Grålet är en gammal knarrig kärring, som ej kan förlåta de alraminsta svaghetssynder; som kastar Creutz och Gyllenstolpe på elden, om de vågat tillåta sig et enda ell' eller skull'.» Det är således inte Kellgren, utan hans motståndare, som här på nytt tager upp det gamla grammatikaliska diskussionsämnet och jämför det inkorreakta uttalet med det inkorreakta skrivsättet.⁵ Det är inte Kellgren som har skrivit Alceste-recensionen.

En tankeställare i dilemmat om Gluckartiklarnas författare

Avslutningsvis må en fråga framkastas, som ovillkorligen inställer sig: Varför finns det inte någon recension över den tredje Gluckoperan »Iphigenie i Tauriden» i Stockholms Posten? Den uppfördes på Nya Kungl. Theatern den 5 maj 1783, således fyra år efter artikeln »Om Glück och om Operan», i vilken som vi kommer ihåg denna opera efter Parispremiären så livligt hade rekommenderats. Svaret kan bara lyda: emedan Gluckpropagandisten Kraus inte mera befann sig i landet.

Som avrundande komplettering till denna framställning må i korthet några detaljer nämnas beträffande Kraus och denna tredje Gluckopera.

Om Kraus inte mera kunde skriva någon recension över »Iphigenie i Tauriden», så kan han däremot mycket väl ännu ha medverkat till att detta märkliga projekt efter den långa väntetiden äntligen förverkligades. Ja, han kan även i detta fall som i de två tidigare ha varit den drivande kraften bakom instuderandet. Premiären ägde visserligen rum först sju månader efter hans avresa (7 oktober 1782), och man har därför tagit för givet, att han inte hade någonting att göra med denna operas framförande. En obeaktad notis i Kexéls Teateralmanack för 1783 tycks emellertid tala för motsatsen.⁶ Den ger nämligen besked om att förberedelserna till instuderingen av »Iphigenie i Tauriden» ligger ganska långt tillbaka i tiden. Premiären torde av någon anledning ha blivit fördröjd. Kexéls notis står i den »Alphabetiska Förteckningen på alla Auctorer och Compositeurer», där han säger på s. 46: »Gluck, Riddaren: Auctor til Musiquen af Orphée; Iphigenie i Auliden; Alceste, samt Iphigenie i Tauriden, som inom kort kommer at upföras.» Det är dessa sista ord »som inom kort kommer at upföras», som väcker intresse. De talar om att »Iphigenie i Tauriden» redan vid denna tidpunkt inte bara fanns uppsatt på programmet, utan tydligen redan hade börjat att instuderas. När nedskrev Kexél denna notis?

⁴ Jfr S. Ek, *Skämtare och Allvarsmän*, l.c., s. 124.

⁵ Att »Addisons öfversättare» måste anses vara identisk med Stridsberg och inte som Ek antager med Rudin, hoppas jag i mitt redan nämnda arbete kunna bevisa.

⁶ Almanacken måste ha tryckts efter den

25 november 1782, emedan det nämns (s. 59), att operan »Cora och Alonzo» uppfördes denna dag »för allmänheten, mot betalning». Almanacken annonserades redan i första numret av St. P. 1783 som »nyss af trycket utkommen».

På denna fråga ger kanske några av hans omedelbart följande uppgifter svar. På s. 48 heter det: »Kraus, Svensk Capellmästare; satt Musiquen til Proserpine och arbetar nu på Dido och Aeneas.», och på s. 49: »Naumann, Saxisk Capellmästare: Amphion; Cora och Alonzo. Arbetar nu på Gustaf Wasa.» Dessa bägge uppgifter härstammar uppenbart från sommaren 1782. (I en tydligen efteråt tillfogad notis på s. 59 heter det: »Andre Capellmästaren Hr Kraus har på Kongelig bekostnad företagit en resa til Frankrike och Italien.») Kexéls notis upplyser om sannolikheten att instuderingen av »Iphigenie i Tauriden» hade beslutats och igångsatts redan under den tid, då Kraus ännu fungerade som kapellmästare i Stockholm. Som bekant omtryckte Kexél efter operans framförande i teateralmanackan för 1784 artikeln »Om Glück och om Operan», kanske som en sorts ersättning för den uteblivna recensionen?

Vid samma tidpunkt som repetitionerna till »Iphigenie i Tauriden» i Stockholm nalkades slutstadiet, befann sig Kraus i Wien hos Gluck och berättade för »den stora patriarken» om uppförandet av hans operor i Stockholm. Kraus skildrar samtalet i sitt kända brev till Zibet av den 15 april 1783 och framhäver demonstrativt Glucks yttranden om vissa omdiskuterade problem, tydligen för att låta Zibet veta mästarens auktoritativa ståndpunkt.⁷

Ett några dagar senare skrivet brev till Kellgren slutar Kraus med orden: »Blixt och hagel! nu har jag med alt detta slamrande glömt att säga, att Gluck är en härlig karl, som jag älskar högre än Tionde budet.»⁸

⁷ Samtalet har utförligt behandlats av R. Engländer i uppsatsen *Gluck und der Norden*, *Acta Musicologica* 1952, där det heter på s. 66: »Der Stockholmer Hofkapellmeister betont 1783 in seinen eingehenden Gesprächen mit Gluck mit einer gewissen Ab-

sichtlichkeit Fragwürdigkeiten des Stockholmer Gluckstiles» etc.

⁸ Schreiber har i sin Krausbiografi (s. 66) översatt de sista orden med »den ich mehr liebe als die zehn Gebote», något som torde riktigt återgiva det som Kraus hade tänkt att säga.